

ЧЛ. 6 – ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ – СЪДЪРЖАНИЕ И ОБХВАТ; ПРЯКА ПРИЛОЖИМОСТ ПО НАКАЗАТЕЛНИ ДЕЛА*

*Павлина Панова***

Май, 2006 г.

I. ПРИЛОЖНО ПОЛЕ НА ЧЛ. 6

1. ПОНЯТИЕ ЗА НАКАЗАТЕЛНО ОБВИНЕНИЕ

Терминът “наказателно обвинение” е от водещо значение за определяне обхвата на приложимост на [чл. 6](#) от ЕКЗПЧОС по наказателни дела. Той има автономно значение, определено му от Конвенцията, поради което вътрешното законодателство на отделните държави има само отправно значение, но не и решаващо за това, дали по дадено дело е налице “наказателно обвинение” по см. на чл. 6 от ЕКЗПЧОС и дали са приложими спрямо него стандартите за “надлежна наказателна процедура”.

Европейският съд дефинира понятието “обвинение” по смисъла на чл. 6 като “официалното уведомяване на едно лице от компетентен орган за твърдения, че то е извършило престъпно деяние” (решението *Deweer* от 27 февруари 1980). Липсата, на такова официално уведомление обаче, не прави чл.6 неприложим. Това е така, защото Съдът е изяснил, че наличието на обвинение не винаги зависи от официален акт: “в някои случаи той може да има формата на други мерки, които съдържат такова твърдение и също така съществено засягат положението на заподозрения.” (решението *Foti* от 10 декември 1982г.) С други думи, дори когато липсва официално обвинение, член 6 е приложим от момента, в който положението на заподозрения е съществено засегнато по един или друг начин.

Смисълът на гаранциите на чл. 6 от ЕКПЧ е че обвиняемият трябва да участва в производството от най-ранния възможен момент.

Съгласно българския закон и практика правото на едно лице да участва в образуваното наказателно производство като страна възниква в момента, в който бъде официално привлечен като обвиняем с постановление. До този момент предварително производство може да бъде водено срещу неизвестен извършител и следователно без участието на евентуалния обвиняем. Като се има предвид, че доказателствата в образуваното производство могат да бъдат събирани преди официалното уведомяване на лицето за повдигане на обвинението в някои случаи това може да доведе до сериозно нарушаване на правата му на участие в производството, на защита и на справедлив процес. Така например следователят може да разпитва свидетели без участието на лицето, което в последствие ще бъде обвинено. Ако свидетелите бъдат разпитани пред

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г.

** Съдия в Софийски апелативен съд.

съдия показанията им могат да бъдат приети в съдебната фаза на процеса. Ако разпитаният по време на предварителното производство пред съдия свидетел не се яви и/или даде показания, които противоречат на дадените по време на досъдебната фаза тези показания могат да бъдат използвани като доказателство, въпреки че тъй като е нямал качеството на страна, обвиненото впоследствие лице не е можело да участва и задава въпроси на свидетеля. За съжаление тази възможност понякога се използва като средство за произволно ограничаване на правото на обвиняемия да задава въпроси като първо се събират доказателствата, а обвинението се повдига впоследствие.

Смисълът на гаранциите на чл. 6 от ЕКПЧ е че обвиняемият трябва да участва в производството от най-ранния възможен момент. Ако, обаче, обвиняемият не е участвал в разпита на свидетелите на предварителното производство, по принцип чл. 6 изисква в съдебната фаза всички доказателства да бъдат събрани в присъствието на обвиняемия с оглед възможността да се оспорят с насрещни аргументи (напр. решение *Barberà, Mensegué and Jarbado*). Представените доказателства трябва да са достатъчно преки, за да могат да се оборят в открито заседание. От практиката на съда може да се достигне до заключението, че едно съдебно решение, което се позовава изключително или почти изцяло на непреки свидетелски показания не е било взето в съответствие с изискванията за справедлив процес, освен ако по някакъв начин не е била предоставена подходяща възможност за оборването им или за представяне на насрещни доказателства. По-конкретно, несъвместимо с чл.6 е да се използват като доказателства обяснения, дадени на досъдебната фаза, освен ако обвиняемият е имал *“подходяща и надлежна възможност да ги оспори и да разпита свидетеля, който дава показания срещу него по време на разпита на свидетеля, или на по-късен етап от производството.”* (решението [Kostovski](#) от 20 ноември 1989 г.).

2. ПРОИЗВОДСТВА, ПРИ КОИТО Е ПРИЛОЖИМ ЧЛ. 6

Конвенцията сама по себе си не посочва инстанционното наказателно производство, за което чл. 6 е приложим. ЕС е приел в практиката си, че когато вътрешното законодателство на дадена държава предвижда инстанционна проверка на постановения акт, то стандартите на чл. 6 от Конвенцията следва да се гарантират на всяка следваща инстанция.

Трите критерия, които практиката на ЕС е възприела за извършването на тази преценка са: **1. класификацията на деянието съобразно вътрешното право на съответната държава /имащ само отправно, но не и ръководно значение/** Трябва да се отбележи, обаче, че автономността на тълкуването от вътрешното право е еднопосочна - доколкото когато едно нарушение се квалифицира като престъпление, чл.6 се прилага, без да се проверява дали дадената от вътрешния закон квалификация е правилна според общите принципи на наказателното право. Обратно - ако нарушението е квалифицирано по националното право като “дисциплинарно” или “административно”, това служи само като предварителна отправна точка за окончателната преценка относно приложимостта на чл.6 според другите, изработени от Съда критерии.;

2. характерът на правоотношението съобразно реалния обхват на нарушената правна норма / дали нарушената правна норма е насочена към

населението като цяло или към много специфична група от хора – затворници , военизирани лица и др./ Разграничението, което предлага този критерий, е не броят на адресатите, а тяхното качество като членове на определена група, съчетано с интересите защитавани от нормата (решението [Campbell and Fell](#) от 29 април 1984г.).

3. *степената на строгост на наказанието, което може да бъде наложено на обвиненото лице /опасността от налагане на наказание “лишаване от свобода” винаги прави едно обвинение криминално такова, освен ако по своята тежест това наказание не би засегнало значително задържания/. Чл. 6 се оказва приложим освен по чисто криминални наказателни производства, но и по такива с дисциплинарен и административен характер.*

3. ДОСТЪП ДО СЪД

Правото на “достъп до съд” е проявление на справедливата наказателна процедура. В практиката си ЕСПЧ приема , че “определянето на наказателното обвинение” трябва да става само от съд.

*Съгласно решенията на ЕС по делата [Голдър, Де Виър, Кембъл и Фел](#) и др. достъпът до съд е от изключително значение за всяко едно лице, за да може то да се ползува от гаранциите на справедливия процес по см. на чл. 6 . Това право трябва да е осигурено дори , когато обвиненото лице е склонно към споразумение. **Отказът от достъп до съд трябва да е осъзнат и доброволен , да не става под натиск и по начин несъвместим с Конвенцията.***

В тази насока би могло да се разгледа института на **споразумението** по българското наказателнопроцесуално право - Глава Двадесет и девета, /чл.381-384; стари чл. 414ж – 414к/ от НПК. Правната му уредба е напълно съобразена с изискването на чл. 6 от ЕКЗПЧОС за гарантиран достъп до съд. Съображенията за този извод са следните:

1. приложението на института е допустимо , но никога не е задължително - чл.381 /стар чл. 414 ж, ал.1/ от НПК;

2. предвижда се в това производство винаги да участва защитник – чл.381 ал.1 изр.1 и 2 от НПК , което е гаранция, че споразумение не би се постигнало , ако той съобразно професионалния си опит даде съвет на обвиняемия, че в негов интерес е да предпочете провеждането на пълна съдебна фаза на процеса;

3. изискването писмения текст на споразумението да се подпише от всички страни /чл. 381 ал.6 от НПК/ , като обвиняемият прави изричен отказ от съдебно разглеждане по общия ред;

4. задължението на съда / чл. 382 ал.4 от НПК/ да провери във всеки един случай дали обвиняемият разбира обвинението, признава ли вината си, разбира ли последиците от споразумението , съгласен ли е с тях и доброволен ли е подписал споразумението.

Именно последното задължение на съда е гаранцията за правото на обвиняемия на достъп до съд и че неговият отказ няма да е резултат от упражнен натиск.

II. ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СПРАВЕДЛИВИЯ ПРОЦЕС ПО ЧЛ. 6 ПАР. 1 ОТ ЕКПЧ

Изискването за справедливост и неговия основен принцип за **равенство на средствата** има много различни аспекти и може да има значение на всеки етап от производството. Въпреки, че принципът за равенство на средствата не е изрично формулиран в чл. 6, той е от основно значение за неговото разбиране. Този принцип обхваща идеята, че страните в производството трябва да имат еднакви възможности да представят позицията си и, че никоя от страните не трябва да е поставена в преимуществено положение спрямо противната страна. В наказателните дела, където самият характер на производството предполага фундаментално неравенство между страните, принципът за равенство на средствата придобива особена важност.

Взети заедно, изискването за справедливост и принципът за равенство на средствата включват поне следните основни елементи:

- еднакъв достъп на страните до протоколите и другите документи по делото, поне що се отнася до онези от тях, които играят роля при формирането на мнението на съда (виж например решението по делото *Vermeulen* от 20 февруари 1996);
- възможност за всяка страна да се противопостави на доводите, изтъкнати от другата страна (напр. решението *Feldbrugge* от 29 май 1986);
- еднакви възможности на страните за призоваване на свидетели и вещи лица (напр. решението *Bönisch* от 6 май 1985);
- право на присъствие в съдебния процес и в съдебните заседания (напр. решението *Colloza* от 12 февруари 1993);
- всички доказателства, по принцип, трябва да се представят в присъствието на обвиняемия, за да могат да се изтъкнат насрещни аргументи (напр. решението *Barberà, Mensegué and Jarbado* от 6 декември 1988);
- органите, които поддържат обвинението, са длъжни да представят на защитата всички съществени доказателства в полза или срещу обвиняемия (напр. решението *Edwards* от 16 декември 1992);
- право на обвиняемия да не дава обяснения и да не допринася за обвиненията срещу себе си (напр. решението *Funke* от 25 февруари 1993) и
- съдебното решение трябва да бъде мотивирано (напр. решението *Schuler-Zraggen* от 24 юни 1993).

Нито в ЕКПЧ, нито в практиката на ЕСПЧ се съдържа дефиниция на понятието “справедливост” на процеса. Тя се извежда от процедурата като цяло, а характеристиките ѝ съгласно решенията на Съда в Страсбург, могат да се класифицират в следните:

1. РАВЕНСТВОТО НА СТРАНИТЕ като признак на справедливия наказателен процес с отделните негови проявления:

1.1. Правото на страните да присъствуват на процесуално-следствените действия означава, че такива действия не могат да се извършват, когато едната страна присъства на тях, а другата – не. ЕС приема, че етапи на производството, при които нито една от страните не е присъствувала, не се приемат за такива, при които е нарушен чл. 6. Този принцип винаги ще е нарушен, когато съд постанови съдебен акт, позовавайки се на доказателство, което не е било събрано по надлежен ред в присъствието на страните, както и когато не е дадена възможност на някоя от

страните да вземе отношение по аргументите на другата страна./Делата Брандстетер /28.08.1991/, Боргер /30.10.1991/, Балът /22.02.1996/.

Измененията на разпоредбите на разпоредбите **на чл. 277 и чл. 279 от стария НПК** със ЗИД на НПК - ДВ бр. 70/99 г. /сега чл. 279 и чл. 281 от новия НПК/ бяха създадени с оглед привеждане в съответствие на българския НПК с изискванията на чл.6 от Конвенцията и в частност с принципа за равенството на страните. Именно заради това обстоятелство старият чл. 277 НПК вече не допускаше прочитането на всяко обяснение на обвиняемия от досъдебното производство, а само това, което е било дадено пред съдия по реда на **чл. 210 ал.3 от стария НПК / сега чл.222/**. Показанията на свидетел от досъдебната фаза, за да бъдат ползувани на съдебната, също трябва да са депозирани пред съдия. Разпоредбата на чл.223 от новия НПК /стар **чл. 210 А от НПК**/ гарантира на обвиняемия и неговия защитник да участвуват при провеждането на разпита на свидетеля. Съдията, пред който се провежда разпита, трябва да следи служебно за спазването на това изискване. Уведомяването на обвиняемия и неговия защитник за провеждането на разпит на свидетел е гаранция за принципа за равенство на страните. Ако такъв разпит е проведен, без на него да е присъствувал обвиняемият и негов защитник, то органите на досъдебното производство трябва да докажат пред съда, който разглежда делото по същество, че са изпълнили задължението си по чл.223 ал.2 /стар чл. 210 А ал.2/ от НПК. А този ред изрично предвижда /ал.2/, че за да се пристъпи към такъв разпит на досъдебната фаза, следва да се гарантира на обвиняемия и неговия защитник да участвуват при провеждането на разпита пред съдия на предварителната фаза на процеса. Ако бъде констатирано от съдията, пред който ще се провежда разпит по чл.210А от НПК, че за провеждането му не е уведомен обвиняемият и неговият защитник, той би следвало да откаже провеждането му, тъй като такова процесуално действие би противоречало на закона, тъй като не би се провело при гарантиране на равенството на страните – органът на досъдебното производство, от една страна, и обвиняемият и неговият защитник, от друга.

По интересен начин практически би стоял въпросът за ползуването на **свидетелски показания, дадени по реда на чл. 223 /стар чл.210а/ от НПК тогава, когато към момента на депозирането им пред съдия, по делото не е имало все още привлечен обвиняем**, поради което и не е имало задължение за органите на досъдебното производство да гарантират участието му в събирането на това доказателство. В тези случаи съдът следва да приобщи по реда на чл.281 от НПК разпитът на такъв свидетел към доказателствата по делото, но следва да го цени с особено внимание, като държи все пак сметка, че при депозирането на свидетелските показания не е имало все още възможност да се разгърне в пълнота принципът на равенство на страните в събирането на това доказателство и провеждането на това процесуално- следствено действие /може би в случая би следвало да се процедира по аналогия на ползуване на показания на анонимен свидетел при постановяване на присъда/. Следва да бъде отчетена и опасността от изопачаване на идеята за съдебни разпити на свидетели на досъдебното производство в случаите, когато умишлено едно лице се привлича като обвиняем по-късно на досъдебното производство, независимо, че предпоставките на чл.219 ал.1 /стар чл. 207/ от НПК са били налице на по-ранен етап, само за да бъде избегнато участието на обвиняемия в разпита на

важен свидетел. Ето защо българската юриспруденция следва да държи сметка не само за това дали вътрешното ни законодателство съответствува на принципите и на духа на ЕКПЧ, но и за това доколко практиката на съответните национални институции по приложение на Конвенцията съответствува на установените европейски стандарти.

Разпоредбата на чл. 281 ал.3 /стар чл. 279 ал.3/ от НПК е друга важна гаранция за съответствие на наказателния ни процес с изискването за равенство на страните съобразно чл. 6 от Конвенцията. Цитираната разпоредба дава възможност по изключение да бъдат приобщени към доказателствата по делото и тези , съдържащи се в показанията на свидетел, който на досъдебното производство не е бил разпитан пред съдия, но при наличието на следните предпоставки: да е налице изричното съгласие на всички страни по делото, ако подсъдимият няма защитник, да му се назначи такъв, както и изрично да му се разясни , че прочетените по този ред показания биха могли да се ползват от съда. Изискването на закона за спазване на тези предпоставки, е гаранция за зачитане на волята и интересите на всички страни в процеса.

Гаранция за равните възможности на страните /равенство на средствата/ са и разпоредбите на чл. 222 ал.4 и чл. 281 ал.4 от НПК /стар чл. 210 ал.4 и чл. 279 ал.4 от НПК/, предвиждащи правото на обвиняемия и неговия защитник също да искат разпит пред съдия на посочени от тях свидетели. В случаи на отказ да бъде удовлетворено едно такова искане от органите на досъдебното производство , съгл. чл. 281 ал.4 от НПК представителят на обвинението в съдебната фаза на наказателния процес ще е длъжен да търпи приобщаването на показанията на такъв свидетел, даден само пред органа на досъдебното производство, което ще е своеобразна санкция за нежеланието на последния да гарантира на обвиняемия събирането на свидетелски показания пред съдия.

1.2. **Правото на достъп до делото** е друга проявна форма на принципа на равенството на страните, изведена от практиката на ЕС. Страните по наказателното производство трябва да имат еднакъв достъп до съдебните протоколи и другите документи по делото, което да им гарантира пълна информираност за производството. НПК съдържа достатъчно гаранции за съблюдаването му. Така например **чл.55 НПК** визира сред останалите права на подсъдимия /обвиняемия/ и правото да се “запознава с делото и да прави необходимите извлечения”. Нещо повече, същото право е гарантирано с **чл.99 НПК** и на неговия защитник като самостоятелна страна в процеса.

На практика, българските съдилища стриктно следят за това право и винаги, когато бъде направено възражение за недостатъчно време за запознаване с материалите по делото, съдът следва да отложи производството, като даде срок за запознаване на страните с материалите по него. Противното би означавало да бъде нарушено правото на защита на подсъдимия, което е безусловно процесуално нарушение от категорията на съществените и е основание за отмяната на крайния съдебен акт.

Закритите заседания, “секретните” дела и други спънки при достъпа до делата, във връзка с правилото на чл. 6, т. 1, изречение 2 от ЕКЗПЧОС.

Не са редки случаите на създаваща се порочна практика някои наказателни състави да предоставят само части от делото на ангажирания адвокат, тъй като, например, по делото има приложени специални разузнавателни средства или документи с гриф “секретно” или “строго секретно”. Затова на адвоката се дава само тази част, която не носи такъв гриф. Частта от делото, която съдържа доказателствените материали, върху които са обективирани резултатите от приложените специални разузнавателни средства, не се предоставя на защитата. Самият НПК и правилното му тълкуване обаче съдържат гаранции за спазване на изискванията на чл. 6 т.1 и т.3 б. А и б. Б на ЕКПЧ. Данните, получени в резултат на специалните разузнавателни средства /СРС/, се подчиняват на режима на специалния закон /ЗЗКИ/ до момента, в който органите на досъдебното производство по силата на планираната от тях тактика по разследване по всяко конкретно дело се позоват на получената чрез тях информация и на доказателствените средства, чрез които тя се възпроизвежда. Щом обаче органите на досъдебното производство или съдът решават, че тази информация има значение за правилното решаване на делото и са я включили в общата съвкупност на доказателствените материали чрез съответните доказателствени средства, то те се подчиняват вече на правилата на НПК при спазване на всички основни начала на наказателния процес, вкл. и на изискването за равнопоставеност на страните. Тези принципи изключват възможността въпросите, касаещи виновността или обосноваването предположение за участие в престъплението по чл. 64 и 65 /стари чл. 152 А или чл. 152 Б/ от НПК, да се решават въз основа на доказателствени материали, които не са известни на страните. За съда съществува забрана да основава крайното си решение върху доказателствени материали, с които е запознат представителят на обвинението, но които са останали в тайна за обвиняемия и неговия защитник. / В този смисъл са постановените решения на ЕСПЧ по делата „Илийков”, „Шишков” и „Николов”/.

Въпросът за достъпа на „секретните” материали по делото не е проблем на нормите на българския НПК, който никога не е съдържал разпоредба, забраняваща или ограничаваща достъпа на обвиняемия и защитата до такива материали. Проблемът трябва да се решава практически - при приложението на нормите на ЗЗКИ и на НПК, като при всички положения трябва да се държи сметка за приоритетното приложение на правилата на НПК.

1.3. Правото на лично участие в процеса на обвиняемия е израз на равенството на страните и е като гаранция за това, че той ще бъде изслушан от съда. Практиката на ЕС в тази насока, изведена от решенията на съда по делата Монел и Морис/02.03.1987/, Колоца/12.02.1985/, Ботън/19.02.1996/, Екбатани/26.05.1988/, сочи на разбирането на Съда, че всеки “обвинен в извършване на престъпление” трябва да има право да участва в разглеждането на неговото дело. Когато вътрешното законодателство на една държава предвижда възможност процесът да бъде воден в отсъствието на обвиняемия, то щом това лице узнае за производството, трябва да може да получи ново произнасяне по съществото на обвинението от съд. Целта на това ново произнасяне е лицето да може лично да упражни правата си по чл. 6 пар.3 от Конвенцията. Макар и изрично да не е формулирано в чл. 6 пар.1 от ЕКЗПЧОС, правото на лично участие произтича от духа и целите на цялата разпоредба на чл. 6,

която в пар.3 урежда конкретни права на обвиненото лице. Трудно би могло да се приеме , че обвиненото лице ще е гарантирано в използването на тези права, ако друго по-първично право като правото на лично участие не му е осигурено.

ЕС признава широка дискреция на страните –членки да избират средствата, с които да гарантират правото на лично участие по вътрешното си законодателство. Целта на ЕС е да провери по всяко отнесено пред него дело дали националното законодателство е постигнало резултата, изискуем от чл. 6 на Конвенцията . В тежест на Държавата е да докаже, че разпоредбите на вътрешното ѝ законодателство са ефикасни за гарантиране на правото на гражданите за лично участие в процеса.

Разпоредбата на **чл. 268 от стария НПК, сега чл. 269 НПК**, претърпяла няколко изменения във времето, е израз на непрекъснатия стремеж на законодателя да намери баланс между принципа на справедливия процес /право на лично участие/ и принципа на бързина на наказателното съдопроизводство /“разумен срок”/. Според чл. 269 ал.1от НПК по дела, по които е повдигнато обвинение за тежко престъпление, е задължително участието на подсъдимия, а в останалите случаи това е въпрос на негова преценка. Очевидно е разбирането на българския законодател, че личното участие на обвиняемия в процеса е гаранция за справедливостта на последния. За разглеждането на делото без участие на подсъдимия в НПК са предвидени достатъчно сериозни гаранции това да не става произволно. Предпоставките за “задочно производство” трябва да са надлежно проверени и доказани по делото. Те са винаги резултат от личното поведение на подсъдимия, който доброволно сам се е лишил от възможността да участва в гледането на делото му.

От голяма важност за българския наказателен процес е реформата, направена със ЗИД НПК – ДВ бр.70/1999г. в института за **възобновяване на наказателното производство по искане на задочно осъдения. Чл. 362 А от НПК- стар, сегашен чл. 423 от НПК** е гаранция за всеки задочно осъден, че въпреки осъждането му, той би могъл да поиска възобновяването на наказателното производство, за да му се даде възможност да вземе лично участие в разглеждането на делото. По този начин българският НПК бе приведен в съответствие с чл. 6 пар.1 от Конвенцията и отговори на изискването на ЕС към държавите –членки в случай, че законодателството на някоя от тях предвижда задочно производство, то да се гарантира възможност за възобновяване на делото по искане на задочно осъдения. Институтът на чл. 423 /362А/ от НПК осигурява правото на всеки обвиняем да участва лично в разглеждането на делото му , което право е гаранция за справедливостта на наказателния процес.

2. **МОТИВИРАНЕТО НА СЪДЕБНИТЕ РЕШЕНИЯ** е елемент на “справедливостта” на наказателния процес. ЕС приема, че подсъдимият има право да узнае какви са съображенията, въз основа на които съдът е взел конкретно решение, тъй като ако те липсват, то средствата за защита стават илюзорни. Практиката , съществуваща в някои наказателнопроцесуални системи, да се мотивират съдебните актове само в случай, че срещу тях са подадени жалби или протести, е обявена за незаконосъобразна. Заинтересованата страна би могла да прецени дали да обжалва или не , едва след като се запознае със съображенията на съда за взетото решение. /решенията на ЕС по делата Хаджиатанасиу /16.12.1992/ и Мелин /22.06.1993//. Анализът на нормите на чл. 120 ал.4 от Конституцията на РБ, на чл. 34,

чл. 305, чл.308, чл. 339, чл. 364 ал.4 от НПК, както и на практиката на ВКС на РБ сочи на това, че българското законодателство съдържа достатъчно разпоредби, спазването на които от съдилищата, е гаранция за съблюдаване на принципа за мотивираност на актовете на съда.

3. ПУБЛИЧНОСТТА НА НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС като изискване за неговата справедливост. Публичността служи да направи правосъдието обществено достояние, за да може обществото да е надлежно информирано и да се повиши неговото доверие в осъществяването на правосъдието. Изискванията за “публичност” на процеса се отнасят до всички стадии на съдебния процес, като следва да се държи сметка доколко този процес представлява “определяне на наказателното обвинение” по см. на чл. 6 пар.1 от Конвенцията. Етапи от процеса, на които се решават предимно технически въпроси не се нуждаят от публичност, но при всички случаи решението на съда /крайният съдебен акт/ трябва да бъде “оповестен”.

- Няма изключения от правилото, че “съдебното решение се обявява публично”. Така, дори и да съществуват основателни причини, за да се отстранят пресата и публиката по време на целия или на част от съдебния процес, изходът от него не трябва да бъде тайна. Според практиката на ЕС това включва и мотивите, на които се основава присъдата. В тази връзка е важно да се отбележи, че изискването за публично обявяване не трябва да изключва предоставянето на присъдата и в писмена форма.

- Най-общо изходно положение е, че съдебните заседания са публични. Публичният характер на производството спомага за гарантирането на справедлив процес, като защитава засегнатата страна срещу произволни решения и позволява на обществото да контролира правосъдието. Заедно с публичното обявяване на съдебното решение, публичното гледане на делото има за цел да гарантира, че обществото ще бъде надлежно уведомено, особено от медиите, и че съдебното производство ще може бъде наблюдавано от обществото. Следователно то трябва да допринесе за изграждане на доверие в правосъдието.

- Относно основанията за ограничаване на публичността, съдържащи се във второто изречение на чл. 6, т. 1: от една страна, Европейският съд иска да остави на националните власти и конкретно на националните съдилища известна “свобода на преценка” при разглеждането на въпроса, дали има основание за прилагане на някое от ограниченията, какъвто е случаят и при ограниченията, съдържащи се в други разпоредби на Конвенцията. От друга страна, Съдът извършва самостоятелна преценка на основанията на ограничението (решението *Albert and Le Compte* от 10 февруари 1983 г.). В този контекст Съдът не е готов просто да приеме утвърдена практика, а изисква да бъде посочено изрично във всеки един случай кое основание за ограничение е приложено (решението *Engel* от 8 юни 1976 г.).

- От гореизложеното следва, че българските съдилища трябва във всеки конкретен случай да определят дали става дума за държавна тайна или друга защитена информация и дали (и доколко) следва да се приложат разпоредбите на Закона за защита на класифицираната информация. Съдилищата следва да формират независимо убеждение по този въпрос. Ако властите предпочитат да държат в тайна определена информация, не може да се счита, че само поради тази причина тя засяга националната сигурност.

Разпоредбата на чл. 6 пар.1 от ЕКПЧОС предвижда няколко хипотези на изключения от принципа на публичността, които сравнени с чл.263 и чл. 264 /стари 262 и чл. 263/ от НПК, сочат на почти пълно сходство. Това мотивира извода, че НПК отговаря напълно на изискванията на Конвенцията за гарантиране на справедлив процес от гледна точка на неговата публичност. Разгледани, отделните изключения от принципа на публичност – за запазване на държавната тайна, на нравствеността, при разпит на свидетел със запазена в тайна самоличност, а при необходимост и за запазване в тайна на факти от интимния живот на гражданите са приети и от ЕКПЧ като допустими изключения от този принцип. Българският НПК съдържа и **извънредни гаранции за публичност**. Дори при разглеждане на делото при закрити врата (т.е. когато се прави изключение от принципа на публичност), пак тази публичност не е абсолютно изключена. Чл.264, ал.1 НПК дава правомощия на председателя на състава да разреши на определени лица да присъстват на съдебното заседание, както и правото на всеки подсъдим да посочи по едно лице, което да присъства на закрития процес, като това изключение не е приложимо в случаите, когато закрит процес се провежда с оглед опазването на държавна тайна и при хипотезата на чл.123ал.2 т.2 НПК (разпит на свидетел със запазена в тайна самоличност).

4. **РАЗГЛЕЖДАНЕТО НА ДЕЛОТО В “РАЗУМЕН СРОК”** е друго проявление на справедливия процес.

Целта на критерия “разумен срок” по чл. 6 пар.1 е да гарантира, че в приемлив и нормален срок и чрез присъда /съдебно решение/ ще бъде поставен край на несигурното положение, в което се намира едно лице от момента на повдигане на обвинение спрямо него.

Вижданията на ЕС за началния и краен момент на “разумния срок” определят неговите времеви граници и са от значение за неговата продължителност, а оттам и за преценката на разумността. **За начален** се приема моментът, когато срещу едно лице за първи път се повдига обвинение, тъй като това е моментът, в който възниква въпросът за “определяне на наказателно обвинение” по см. на чл. 6 пар.1. Следва да се има предвид, че този момент не винаги съвпада с официалното повдигане на обвинението срещу едно лице, а може да съвпадне с всяка мярка за процесуална принуда или всяко действие, предприето срещу едно лице, които съществено интервенират в неговата правна сфера /извършване на обиск и изземване или претърсване на помещение, ползвано от лицето/. Като цяло обаче началният момент не може да се изчислява от дата преди присъединяването на конкретната държава към Конвенцията, а изминалият период по наказателното дело до тази дата се отчита при определяне на справедливостта на процеса. **За краен** момент на периода се приема този, когато се слага край на несигурното положение на обвиненото лице – постановяване на необжалваем съдебен акт, изтичане на срока за обжалване и протестиране или пък настъпят основания за прекратяване на наказателното производство.

Критериите за разумност на срока на провеждане на наказателното производство с времето са били възприети в практиката на Европейския съд – *характерът и сложността на делото, поведението на съдебните власти при разглеждането му и поведението на самия жалбоподател в хода на*

производството. Във всеки конкретен случай ЕС старателно изследва всеки един от критериите за разумност доколкото те съдържат и вътрешно противоречиви интереси – стремежът на обвиненото лице да приключи по-бързо процеса срещу него и задължението, което има съдът да изследва всестранно доказателствата по делото. ЕС е константен в практиката си, че съдът трябва да се стреми да установява обективната истина по делото, но едно продължило извънредно дълго производство не винаги обслужва интересите на правосъдието, а по-скоро пречи на постигането им. Макар и да приема, че поведението на заинтересованото лице, което е довело до забавянето на процеса, ще отслаби мотивите на това лице за оплакване от забавянето, в същото време ЕС отбелязва, че следва винаги да се има предвид, че нито може да се задължи, нито може да се иска от обвиненото лице да съдейства за експедитивното приключване на процеса, водещ до неговото осъждане. Страната по делото не може да бъде държана отговорна за това, че е упражнила правото си на жалба или на атакуване на някое определение. Очевидно е, че тези жалби удължават процеса, но те са и гаранция за справедлив процес и спазване на принципа на равенство на страните.

Последиците от “неразумния срок” се извеждат в резултат на проучването на практиката на Съда в Страсбург. Независимо че той предоставя преценката на средствата, с които да отреагира при констатация за неразумен срок на всяка отделна държава, която да предвиди механизми в своето вътрешно законодателство, то все пак ЕС признава, че такъв процес противоречи на принципите на Конвенцията и следва да бъде спрял или прекратен. По мое мнение правилният подход е прекратяването на производството. При спрения процес съществува реална възможност от възобновяването му, след което изтеклият вече срок / априори “неразумен”/ ще се присъедини към новия срок. Затова възможността за **прекратяване на наказателното производство поради изтекла давност / чл. 24 ал.1 т.3 /стар чл.21 ал.1 т.3/ от НПК във вр. чл. 80-84 от НК/** е напълно разумно разрешение на този проблем. В този институт се съчетава интересът на лицето, което е обвинено, и интересите на обществото да постигне в разумни времеви предели установяване на извършителя на престъпление, доказване на неговото виновно поведение и наказването му. Достоянство на НК е фактът, че продължителността на давностния срок е функция на тежестта на престъплението, за което се води производството. Нещо повече, българският законодател разумно е подброял и към този проблем, като е гарантирал на лицето да поиска продължаване на процеса, независимо от изтеклата давност. По този начин е дал приоритет на друга проява на справедливия процес – правото на достъп до съд.

ЕС застъпва и друго становище за компенсация на обвиненото лице, което е търпяло един “неразумно дълъг процес”. Неразумната продължителност може по принцип да бъде компенсирана и чрез **намаляване на присъдата** /размера на наказанието/. Българският съд е длъжен да съобрази продължителния срок на разглеждане на делото и когато констатира, че причина за това не е недобросъвестното поведение на подсъдимия, да отчете “неразумно” дългия срок като смекчаващо отговорността обстоятелство, дори и като “изключително” такова по см. на **чл. 55 ал.1 от НК**. Тази компенсация на “неразумния срок” не само е в

съответствие с чл. 6 пар.1 от ЕКЗПЧОС , но и в пълна степен осигурява постигането на целите на личната превенция.

*Липсва необходимост, а и не възможно да се определят **срокове за провеждане на съдебното производство**. Съдебната фаза е централната фаза на процеса, в нея се разгръщат най-пълно всички принципи на наказателния процес, а съдът е длъжен да се ръководи от принципа за пълно, всестранно и обективно изясняване на обстоятелствата по делото. Досъдебното производство има предварителен и подготвителен характер , то е подчинено на задачата да обслужи съдебния процес, поради което трябва да протече максимално оперативно и бързо.Ето защо за неговата продължителност винаги в НПК са предвиждани конкретни срокове /напр. чл. 234 от НПК/, като чл. 22 ал.2 от НПК вменява в задължение на органите на досъдебното производство срочното протичане на същият рамките на сроковете, предвидени за всяка една от различните форми на това производство. В новияНПК нашият законодателе застъпил трайната позиция за това, че не е необходимо въвеждането в НПК на срокове за провеждане на съдебното производство, за да се гарантира “разумна” продължителност на процеса, но изрично в чл. 22 ал.1 от НПК е посочил, че „съдът разглежда и решава делата в разумен срок”.*

До скоро обвиняемите нямаха средство, с което да ускорят производството и следваше пасивно да чакат прекратяването му, като едновременно с това търпят ограниченията свързани с воденето на наказателния процес.

Нормата на чл. 239а от НПК /въведена със ЗИД НПК, ДВ бр. 50/2003 г./, сега чл. 368 от НПК, гарантираща гледането на делото в разумен срок, и опитите за нейното заобикаляне

Новата норма на чл. 239а предвиди специална съдебна процедура, имаща за цел да предотврати неоправданото протакане на досъдебните производства (траещи понякога години) и по този начин да осигури гаранции за тяхното приключване в разумен срок. За целта се предвиди право на всеки обвиняем след изтичането на определен период от време от привличането му в това качество – повече от 2 години за тежки престъпления и повече от 1 год. за останалите, да поиска делото му да бъде разгледано от съда. С оглед гаранция на срочността по произнасянето по това искане е предвидено, че молбата се подава до съда, който изисква делото от органите на досъдебното производство.

Има случаи, когато съдът връща делото на прокурора и му дава възможност в двумесечен срок да внесе делото за разглеждане в съда или да прекрати наказателното производство. Прокурорът обаче, вместо да пристъпи към изпълнението на тези свои правомощия, отменя постановлението, с което лицето, обърнало се с молба до съда на основание чл. 239а от НПК, е било привлечено като обвиняем. В течение на двумесечния срок очевидно други процесуални действия по отношение на това лице не се вършат – за прокуратурата то е загубило качеството си

на обвиняем. При това положение с изтичането на срока на съда не му остава друго, освен пак да изиска делото и този път сам да прекрати производството със свое определение. Веднага следва протест на прокуратурата срещу определението, чийто основен мотив е, че няма какво да се прекратява, защото “обвиняемият” отдавна вече не е обвиняем. Разчита се, че след делото ще се води срещу “неизвестен извършител”, ще се съберат “нови доказателства”, отново ще се повдигне обвинение срещу същото лице и, естествено, ще почнат да текат нови срокове с оглед правото на обвиняемия по чл. 239а от НПК.

Ако тези действия се превърнат в практика, резултатът, независимо дали прокуратурата го цели или не, ще бъде само един – фактическото дерогиране на един нов процесуален механизъм, създаден да гарантира протичането на досъдебните производства в разумен срок. Очевидно е, че този резултат ще бъде в пряко противоречие с изискванията на чл. 6, т. 1 от ЕКЗПЧОС и ако бъде оставен без бързо и адекватно противодействие, това надали ще характеризира по най-добрия начин активната политика в защита на човешките права.

Заобикалянето на нормата на чл. 239а от НПК се състои в това, че в описания случай прокурорът, като отменя постановлението за привличане на лицето като обвиняем, упражнява едно свое по начало действително и само негово правомощие, т. е. привидно действа в съответствие със закона. Всъщност, при специалната хипотеза на чл. 239а от НПК, въвеждаща специална процедура, прокурорът няма право да извърши това действие. Законът при тази хипотеза **изчерпателно** посочва кои прокурорски действия са допустими след изтичането на двумесечния срок – да внесе делото за разглеждане в съда / с обвинителен акт, с предложение за освобождаване от наказателна отговорност или със споразумение/ или да прекрати производството. Това предписание на закона обаче не действа автоматично, а за всеки конкретен случаи трябва да се въплъти в конкретен съдебен акт – определението, с което съдът “дава възможност” на прокурора да изпълни едното от двете правомощия, посочени от процесуалната норма. Определението на съда, въз основа на закона при хипотезата на чл. 239а от НПК, ограничава възможните за упражняване прокурорски правомощия до две, обвързва по този начин прокурора със задължителна сила, като, по аргумент за противното, “не му дава възможност” да прибегва до упражняването на други негови правомощия.

Понятието “върховенство на закона” в идеалния случай се основава на изходната предпоставка, че всички държавни служители добросъвестно и съзнателно спазват своите международноправни и вътрешноправни задължения. В същото време, за ситуации, които не са толкова идеални, понятието върховенство на закона осигурява последен пазител на правата и свободите на индивида в лицето на независима и безпристрастна съдебна власт.

Правото на справедлив процес по отношение на **непълнолетните обвиняеми** и подсъдими съществено се нарушава и при хипотеза на произнасяне на съда по делото **след навършване на пълнолетие от подсъдимия в хода на наказателното производство.**

Навършването на пълнолетие от подсъдимия в хода на процеса изключва възможността за прилагане на чл. 61 от НК – освобождаване от наказателна

отговорност с налагане на възпитателни мерки. Възпитателните мерки са приложими само и единствено по отношение на ненавършили пълнолетие лица. Отпада алтернативата непълнолетният, макар и извършил престъпление, да остане неосъждан.

Навършването на пълнолетие в хода на наказателното производство изключва възможността и за приложение на чл. 64, ал. 1 от НК (освобождаване от изтърпяване на наказанието “лишаване от свобода”, когато то е по-малко от една година и не са налице основанията по чл. 66 от НК).

Започването или развитието на наказателното производство за престъпление, извършено от непълнолетен, след като той вече е навършил пълнолетие, прегражда възможността и за реализиране на щадящите процедури по чл. 385 – 395 от НПК. Тогаво се задейства системата на по-тежките общи мерки за неотклонение, отпада задължителната адвокатска защита по чл. 94 ал.1 т.1 от НПК /чл.70, ал. 1, т. 1 от стария НПК/, изключва се в определени ситуации разглеждането на делото от специалния състав на съда по чл. 390 ал.2 от НПК.

Когато изключването на възможността за замяна на наказателната отговорност с възпитателни мерки по ЗБППМН и за условно осъждане по чл. 64, ал. 1 от НК, както и за прилагане на особените процесуални правила от НПК, се дължи на изключителен принос на органите на съдебната власт, то по наше мнение, накърняването на правото на справедлив процес е несъмнено.

В тези случаи изключването на отговорността на българската държава за нарушаване на ЕКЗПЧОС може да се реализира само и единствено при изрично отчитане от страна на правораздавателните органи на тези обстоятелства като съществени за **намаляване на налаганото наказание**.

На практика обаче, съдилищата не отчитат приноса на органите на съдебната власт за влошаване на наказателно-правното положение на подсъдимия. Това състояние на правоприлагането разкрива необходимост от **допълване на разпоредбата на чл. 58 от НК**. В този текст е дадена възможност съдът да приложи разпоредбите на чл. 55 от НК – налагане на по-леко по вид наказание или размер на наказанието под определения минимум, само поради обстоятелството, че дадено престъпление е останало във фазата на опита или се е изразило в помагачество при малка степен на участие на дееца в престъплението. Мислимо е регламентирането на трета хипотеза в рамките на чл. 58 от НК, която да открие възможност за съдилищата да прилагат чл. 55 от НК и поради обстоятелството, че в хода на наказателното производство, поради навършване на пълнолетие от подсъдимия, който се съди за извършено от него престъпление като непълнолетен, вече не съществува възможност за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на възпитателни мерки по ЗБППМН или за условно осъждане при условията на чл. 64, ал. 1 от НК.

Непълнолетните лица, навършили пълнолетие в хода на наказателното производство, се лишават и от възможността да бъдат освободени от наказателна отговорност с налагането на административно наказание по реда на чл. 78А от НК, доколкото тази норма до скоро касаше единствено и само пълнолетни извършители на престъпления. С приемането на новия НПК в § 5 на Преходните и заключителни

разпоредби т.1 б.Б се създаде нова ал.6 на чл. 78 а от НК , отнасяща се до лица, които са извършили престъпление като непълнолетни, но са навършили пълнолетие в хода на процеса. За тях прилагането на чл. 78 А от НК вече става възможно, като съдът им налага административно наказание „обществено порицание“, ако са навършили 16 год., или възпитателна мярка, ако са под 16 г.

5. РАЗГЛЕЖДАНЕ НА ДЕЛОТО ОТ “НЕЗАВИСИМ И БЕЗПРИСТРАСТЕН СЪД, СЪЗДАДЕН В СЪОТВЕТСТВИЕ СЪС ЗАКОНА“. / предмет на друг модул/

III. **ПРЕЗУМПЦИЯТА ЗА НЕВИНОВНОСТ** по смисъла на чл.6 параграф 2 от Конвенцията, съгласно която всяко лице, обвинено в извършване на криминално престъпление, се счита за невинно до доказване на вината му в съответствие със закона. Съдът трябва да презюмира невинността на обвиненото лице без каквато и да предубеденост. Той трябва да се произнесе по неговата виновност само въз основа на доказателствата, събрани в хода на процеса. Тези доказателства се събират от съда , но се посочват от обвинението , а на подсъдимия следва да се гарантира възможност да ги опровергае.

В основополагащото дело по чл.6, т.2 (*Minelli*, решение от 15 март 1983) Европейският съд не е оставил съмнение, че :

“Член 6, т.2 е относим към цялостното наказателното производство - независимо от изхода на наказателното преследване, и не само по отношение на разглеждането на обвинението.”

В допълнение Съдът описва същността на принципа на презумпцията за невинност както следва:

“Презумпцията за невинност би била нарушена, ако съдебното решение отразява мнение, че обвиняемият е виновен, без преди това вината му да е била доказана в съответствие със закона и особено, без да му е била дадена възможност да упражни правото си на защита. Това може да е така дори и при липса на каквото и да било формално заключение - достатъчно е да са налице мотиви, предполагащи, че съдът гледа на обвиняемия като на виновен.”

Правото да се счита за невинен има няколко измерения и последици. Най-очевидното и известно е приложението на принципа *in dubio pro reo*: всяко съмнение се тълкува в полза на обвиняемия. Европейският съд е обобщил същността на презумпцията за невинност по следния начин (*Barberà, Menesgué and Jarbado*, решение от 6 декември 1988г.)

“Тя изисква, inter alia членовете на съдебния състав да не пристъпват към изпълнението на задълженията си с предварителната нагласа, че обвиняемият е извършил престъплението, в което е обвинен; доказателствената тежест пада върху прокуратурата и всяко съмнение трябва да бъде в полза на обвиняемия. От нея също така следва, че прокуратурата трябва да уведоми обвиняемия за делото срещу него, за да може той съответно да подготви и представи защитата си; прокуратурата трябва и да представи срещу обвиняемия достатъчно доказателства за да бъде той осъден.”

ЕС приема за възможно една неблагоприятна публичност преди процеса, изразила се в кампания в печата или пресконференция на представител на публичната власт, да доведе до нарушение на презумпцията за невиновност. Текстове на чл. 31 ал.3 от КРБ и чл. 16 от НПК сочат на пълна идентичност на разбирането на българския законодател и на Конвенцията за смисъла и съдържанието на презумпцията за невиновност. Систематичното място на презумпцията в НПК, а именно в чл. 16, непосредствено следващ нормата на чл. 15, която има заглавието “право на защита” сочи на неразривната връзка между конституционно гарантираното право на защита и презумпцията за невиновност на обвиняемия. Именно на базата на тази презумпция се изгражда цялата система от процесуални права на обвиняемия в наказателния процес. Поради това е налице пълно съответствие между изискванията на ЕКЗПЧОС и НПК. Нещо повече, българският законодател още с първоначалната редакция от 1974 г. на чл. 303 ал.6 НПК е установил правилото, че оправдателната присъда не може да съдържа изрази, които поставят под съмнение невиновността на оправдания. ЕС официално е започнал да формулира този извод в решенията си едва в началото на 80-те години.

IV. КОНКРЕТНИ ПРОЦЕСУАЛНИ ПРАВА НА ПОДСЪДИМИЯ/ ОБВИНЯЕМИЯ/ - чл. 6 пар.3 от ЕКПЧ

1. б.А - правото на подсъдимия да бъде незабавно и в подробности информиран за характера и причините за обвинението на разбираем за него език. Под термина “причини за обвинението” съгласно чл. 6 пар.3 б. А Конвенцията има предвид фактите по делото, които обвинението твърди, че е осъществило дадено лице, а под “характер на обвинението” – правната квалификация на неговите действия. “Подробностите”, които се изискват съгласно б.А, са специфични за всеки конкретен случай. Те трябва да са достатъчно, за да дадат на обвиняемия възможност да подготви своята защита, като трябва да се посочат релевантните факти, които са събрани до този момент. При настъпване на промяна обвиненото лице трябва да бъде своевременно информирано за изменението на обвинението спрямо него.

Българският НПК съдържа достатъчно разпоредби, отговарящи на изискванията на Европейския съд и гарантиращи спазването на разпоредбата на чл.6, §3 буква “а” от Конвенцията. Съгласно разпоредбата на **чл. 219 ал.3 от НПК /стар чл.207, ал.2 НПК/** органът, повдигащ обвинението, наред с останалите реквизити в постановлението за привличане трябва да посочи и **“престъплението, в което се обвинява дадено лице, доказателствата, на които се основава обвинението, ако това няма да затрудни следствието и наказателния закон, по който лицето се привлича като обвиняем”**.

Трябва да е налице яснота, че тази норма, касае повдигане на обвинението на досъдебната фаза. Следва да се има предвид, че НПК съдържа и разпоредбата на **чл. 246 /стар чл.235, ал.2/ НПК** – вменияща в задължение на прокурора, изготвящ

обвинителния акт, в обстоятелствената част да посочи **"престъплението, извършено от обвиняемия, времето, мястото и начина на извършването му, пострадалото лице и размера на вредите, доказателствените материали, от които се установяват посочените обстоятелства"**.

Независимо че посочването на престъплението, в което лицето се обвинява, както и на наказателния закон, по който то е привлечено като обвиняем, са задължителни реквизити съгласно чл. 219 ал.3 от НПК на постановлението за привличане, то не може да се счита, че тези реквизити са идентични с тези, които следва да съдържа обвинителният акт съгласно чл. 246 от НПК. Това е така, тъй като предварителната фаза е само подготвителна такава, предназначена да обслужва бъдещия съдебен процес – централна фаза на наказателното производство. Като такава в предварителното производство постановлението за повдигане на обвинението на досъдебната фаза няма за цел да информира в пълни подробности обвиняемия за това в какво се състои обвинението спрямо него, което обаче се явява абсолютно задължително за прокурора, който е решил да внесе обвинителен акт за това обвинение. Затова и изискванията към обвинителния акт, внасянето на който в съда слага началото на съдебната фаза на наказателния процес, са значително по-големи отколкото тези за постановлението за привличане на обвиняем. В обвинителния акт следва да се съдържат всички онези факти, които обуславят съставомерността на деянието въобще и участието на обвиняемия в него. Липсата им лишава обвиняемия от възможността да разбере в какво точно престъпление е обвинен и адекватно да се защити, поради което непосочването им е винаги съществено процесуално нарушение. То е въздигнато и като основание за връщане на делото на предходната му фаза съгласно Тълкувателно решение на ВКС на РБ № 2 / 07.10.2002 г./ Предвид на това изискванията на чл. 246 от НПК напълно се покриват с изискванията на буква "а" от т. 3 чл.6, поставящ като условие за справедлив процес информираност относно "характера и причините на обвинението".

Нормата на чл. 219 ал.3 от НПК не противоречи на изискванията на чл. 6 т.3 б. А от ЕКПЧ, тъй като тя задължава органа на досъдебното производство да даде само една начална информираност на обвиняемия относно фактите, по които е обвинен, и тяхната правна квалификация. Тази информираност касае само досъдебната фаза на наказателния процес, която е закрыта фаза /тя обслужва само органа на досъдебното производство/ – при нея няма разгръщане на принципите на състезателност и на равенството на възможностите, така, както това е характерно за съдебната фаза и където правото на подсъдимия по чл. 6 т.3 б. А от ЕКПЧ е гарантирано пълно и безусловно /не само от разпоредбата на чл. 246 от НПК, но и на чл. 287 /стар чл. 285 от НПК/.

Не на последно място, Европейският съд по правата на човека нееднократно е приемал в решенията си, че недостатъците – допуснатите нарушения на един етап от наказателната процедура, биха могли да бъдат отстранени /компенсирани/ на следващ етап от тази процедура и по този начин като цяло чл. 6 от ЕКПЧ да бъде спазен. / Решения по делата „Делкорт”, „Пакели”, „Прето”, „Аксен”/.

2.Б.В - правото на подсъдимия да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита.

Най-общо, при отговора на този въпрос първо е необходимо отново да се вземат предвид редица елементи, произтичащи от изискването за справедливост, разглеждано заедно с принципа за равенство на средствата: страните трябва да имат еднакъв достъп до протоколите и другите документи по делото, или поне до тези от тях, които играят роля при формирането на съдийското убеждение (например решението *Vermeulen* от 20 февруари 1996 г.); на всяка една от страните трябва да се даде възможност да се противопоставя на аргументите, изложени от другата (например решението *Feldbrugge* от 29 май 1986 г.); всички доказателства по принцип трябва се представят в присъствието на обвиняемия с оглед на възможността за оспорването им (например решението *Barberà, Mensegué and Jarbado* от 6 декември 1988 г.); прокуратурата трябва да разкрие пред защитата всички съществени доказателства в полза на или срещу обвиняемия (например решението *Edwards* от 16 декември 1992 г.).

В тази връзка следва да се вземе предвид неотдавнашното решение на Европейския съд (решението *Edwards and Lewis* от 22 юли 2003), в което се разглеждат въпроси във връзка с достъпа до доказателства. Жалбоподателите по това дело твърдят, че са попаднали в клопка на полицията и се оплакват от последвалия отказ от страна на властите да разкрият относимата информация.

Фундаментален аспект на правото на справедлив процес е наказателното производство, (включително и неговите процесуални елементи) да бъде състезателно и между обвинението и защитата да е съществува равенство на средствата. Правото на състезателен процес по наказателни дела според Съда означава, че както обвинението, така и защитата следва да имат възможност да узнаят и да вземат становище по твърденията и доказателствата, представени от другата страна (Jasper срещу Обединеното Кралство). В допълнение, прокуратурата има задължението да разкрие пред защитата всички съществени доказателства, с които разполага, в полза на или срещу обвиняемия.

Правото на информиране относно релевантните доказателства обаче според Съда не е абсолютно право. Във всяко наказателно производство може да съществуват конкуриращи се интереси, като например националната сигурност или необходимостта да се пазят в тайна полицейските методи на разследване, които трябва да бъдат претеглени спрямо правата на обвиняемия. В някои случаи може да е необходимо да се откаже достъп на защитата до определени доказателства, за да се запазят основните права на друго лице или за да се защити важен обществен интерес. Все пак, по чл. 6, т. 1 са допустими само такива ограничения на правата на защитата, които са абсолютно необходими. Освен това, за да се гарантира, че на обвиняемия ще бъде осигурен справедлив процес, всички трудности, причинени на защитата поради ограничаването на правата ѝ, трябва да бъдат компенсирани по адекватен начин в производството, провеждано пред съдебните власти (Jasper срещу Обединеното Кралство).

В случаите, когато на защитата е бил отказан достъп до определени доказателства въз основа на съображения от обществен интерес, Съдът няма право да се произнася, дали такъв отказ е бил абсолютно необходим, тъй като по принцип националните съдилища имат правомощия да оценяват представените пред тях доказателства. В разглеждания случай обаче въпросните доказателства

изобищо не са били разкрити, поради което не би било възможно Съдът да се опита да претегли обществения интерес от неразкриването на доказателствата срещу интереса на обвиняемия да се запознае с тях. Поради това Съдът реши да подложи на внимателна проверка процедурата, довела до решението да бъде отказан достъп, за да се увери, доколкото е възможно, че тази процедура съответства на изискванията за осигуряване на състезателен процес и равенство на средствата и че е предоставила достатъчно гаранции за защитата на интересите на обвиняемия (Jasper срещу Обединеното Кралство).

От тази съдебна практика е очевидно, че въпреки че Европейският съд е готов да приеме много сериозно съображенията на властите относно обществения интерес, той не би допуснал посегателства върху фундаменталните аспекти на правото на защита на индивидите.

Съдът приема, че когато постановеният акт подлежи на обжалване, то правото на достатъчно време за подготовка на защитата включва и времето, което е необходимо, за да се проучи този акт и да се вземе решение дали да се атакува той или не.

Действащият НПК в РБ съдържа достатъчно разпоредби, които съответствуват на изискването на чл. 6 пар.3 б. Б от ЕКЗПЧОС. Според българския законодател основно процесуално право на обвиняемия е правото му на защита и всяко негово нарушение съставлява съществено процесуално нарушение, което води до отмяна на постановения акт. С оглед постановяване на стабилни присъди и решения българският наказателен съд е длъжен да съблюдава строго нормите на НПК, които гарантират правото на защита на обвиняемия, респективно които му дават право на достатъчно време и възможности да организира защитата си. Такива са нормите на чл. 254 ал.3, чл. 287 ал.3, чл. 308 и други от НПК. Важно място сред каталога от права на обвиняемия, изброени в чл. 55 от НПК, заема правото му да се запознава с делото и да прави необходимите извлечения. Подобни права се признават и на защитника /чл. 99 НПК/. Упражняването им от подсъдимия не е пречка същите да се упражнят и от неговия защитник като самостоятелна страна в процеса. По този начин възприетата в НПК позиция гарантира далеч повече права и възможности за организиране на защитата, отколкото традиционните европейски стандарти, изразени например по Делото Камасински.

3. б.С - правото на подсъдимия да упълномощи защитник и да се среща насаме с него. В юриспруденцията на ЕС се прави разграничение между приложното поле на чл. 6 пар.3 б. Б и б. С от ЕКЗПЧОС. По б. "Б" не се включва правото на обвиняемия да си избере адвокат или да иска да му бъде назначен такъв, тъй като това право му се гарантира по буква "С". Последната разпоредба не включва правото му да се среща насаме и да контактува с адвокат, затова ЕС приема, че това право се гарантира от б. Б. Задържаните лица също трябва да имат равна възможност да се подготвят за своя процес, да контактуват с адвоката си, което не винаги зависи от тяхната воля.

Гаранции за достатъчното възможности за упълномощаване на защитник и срещане насаме с него се съдържат в нормите на чл. 93, 99 от НПК, както и в чл. 30

ал.5 от КРБ. Издигането на принципа на конфиденциалност на взаимоотношенията между защитаван и неговия защитник в конституционен принцип е гаранция за значимостта , която му се отдава в системата на осигуряването на правосъдието у нас. Оперативното му осъществяване на практика е намерило уредба и в **Наредба № 2 от 19.04.1999г.** за положението на обвиняемите и подсъдимите с мярка за неотклонение “задържане под стража”, както и в **чл. 132 Г ал.3 от ЗИН**, създаден със ЗИД ЗИН – ДВ бр. 62/02г.

ЕС разглежда задължителната защита като гаранция за осъществяване на справедлив наказателен процес, предвидена в чл. 6 пар.3 б. С от ЕКЗПЧОС. Обвиняем, който не желае да се защитава сам , трябва да има възможност да се обърне към избран от него адвокат, а ако не разполага с достатъчно средства да заплати на избрания от него адвокат, той има правото на служебна защита /безплатен адвокат/, когато това се налага от интересите на правосъдието. ЕС приема , че в повечето случаи адвокатът , избран от подсъдимия, е повече подготвен да поеме защитата му. Следователно като генерално правило обвиняемият не бива да е лишен противно на волята му или без негово съгласие от помощта на адвоката, който сам си е избрал. **Властите в една държава няма да са изпълнили задължението си по б. С на чл. 6 пар. 3 от Конвенцията само с факта на назначаване на защитник, тъй като самият текст изисква осигуряване на правна помощ /в смисъл на оказана защита/.** Затова органът , който я назначава трябва да се увери , че тази помощ действително се оказва.

Формулировката на чл. 94 /стар чл.чл. 70 НПК/, която изброява случаите на задължителна защита, е реализация на принципа за справедлив процес чрез проявление на “правото на защита” . Въведената / със ЗИД НПК – ДВ бр. 70/99г./ **нова хипотеза на условно задължителна защита по т. 7 на чл. 70 на стария НПК**, сега чл. 94 ал.1 т.9 НПК, е отговор на изискването на чл. 6 пар.3 б. С и дословно я възпроизвежда. Достойнство на българската юриспруденция е , че още преди приемането на тази разпоредба, българският съд назначаваше защитници на подсъдими, които нямат средства да заплатят сами възнаграждението на адвоката. В тези случаи директно се прилагаше чл.6 пар.3 б. С от Конвенцията във връзка с чл. 5 ал.4 от КРБ, за което се съдържаша указания и в решение № 479/08.01.1996 г. на ВС на РБ. **Осигуряването на защита на подсъдимия на практика е почти безпроблемно в хода на процеса, но не така стои въпроса за ефективността на служебната защита.** Дори съдът да е спазил всички норми при назначаването на защитник , ако защитата не е била реална , а само формална , на практика подсъдимият би се оказал без защита и държавата ни винаги ще е в нарушение на чл. 6 пар.3 б. С от Конвенцията.

4. б.Д - правото на подсъдимия да участва в разпита или да изисква разпит на свидетелите , свидетелстващи против него , да изисква призоваване и разпит на свидетелите на защитата да се извършва при същите условия

Чл. 6 пар.3 б. Д от Конвенцията гарантира не само равенството на страните, така както прави това пар.1 от Конвенцията , но изисква всички доказателства , на които разчита обвинението, да бъдат представени публично в открито съдебно заседание в присъствие на обвиняемия и на неговия защитник, в което заседание те

да могат да ги оспорят, ако желаят. Използуването в хода на съдебния процес на показания, дадени на предишната фаза /досъдебната/, се приема от ЕС, че не противоречи на Конвенцията. Единственото условие е да е осигурена адекватна възможност на обвиняемия и защитата му по време на самото даване на показанията или на по-късен етап да оспори тези показания / Решения по Делата Делта /19.12.1990/, Сайди /20.09.1993/, Унтерпентингер /20.09.19938, Аш /26.04.1991/, Изгро/19.02.1991/ и др./.

За да отговори на изискванията на чл.6 пар.3 б. Д на ЕКЗПЧОС и практиката по неговото приложение, че правото на справедлив процес е гарантирано, когато съдът взема решенията си на основата на доказателства, събрани в публична състезателна процедура от него или в същата процедура, макар и не в съдебно заседание, българският законодател създаде **института на съдебните разпити на досъдебната фаза на наказателния процес / ЗИД на НПК – ДВ бр. 70/99 г./**. С въвеждането им законодателят гарантира принципа на равенството на страните и на техните възможности да участвуват в събирането на доказателства в условията на състезателност. Разпоредбите на чл. 210 А и на чл. 210 ал.3 и 4 от стария НПК, понастоящем чл. 222 и чл. 223 от НПК имат двукратна цел – от една страна, те способствуват на обвинението да закрепят важни доказателства за нуждите на бъдещия съдебен процес, а от друга – обезпечават правото на обвиняемия лично или чрез защитник да участвува в събирането на гласни доказателства, които съдът би могъл да ползува при решаване на делото. Чрез въвеждането на съдебните разпити се сведе до минимум възможността държавата ни да бъде санкционирана от Съда в Страсбург, заради несъответствието на наказателната ни процедура с изискванията на чл. 6 пар.3 б. Д от ЕКЗПЧОС. Важна стъпка към гарантиране равенството на страните в наказателния процес и по този начин осигуряване на справедлива наказателна процедура беше направена с въвеждането на **новите разпоредби на чл. 210 А ал.4 и чл. 279 ал.4 от стария НПК ДВ бр.50/2003 г./**, сега чл. 223 ал.4 и чл. 281 ал.4 от НПК, които дават право на обвиняемия и неговия защитник също да поискат разпит на посочен от тях свидетел пред съдия. Когато това искане не бъде уважено, те имат право да поискат прочитане на показанията на свидетел, дадени пред орган на досъдебното производство, и така да бъдат приобщени към доказателствата по делото. Това е още една допълнителна гаранция за равнопоставеност на страните в българския наказателен процес, която дава право не само на едната страна /по-силната/ да поиска събиране на гласни доказателства пред съдия на досъдебното производство, но гарантира тази възможност и на обвиняемия и защитата му, като им предоставя инициативата за това. Освен това чл. 281 ал.4 от НПК е гаранция за обвиняемия /подсъдимия/ и своеобразна санкция за органите на досъдебното производство да търпят противопоставянето на показанията на свидетел, който е бил посочен от противната страна и не е бил разпитан пред съдия на досъдебното производство.

гаранциите за защита при разпит на анонимен свидетел

Като приема, че използването на показания на свидетели, дадени в хода на досъдебното производство, не е несъвместимо с принципите на б. Д на чл. 6 пар.3,

ЕС в решенията си обсъжда и въпроса, доколко приобщаването на показанията на анонимни свидетели към доказателствата по делото съответствува на тези принципи. Съдът избягва да се произнася дали показанията на анонимните свидетели са допустими като доказателства, като оставя това на преценката на националните правни системи. Задачата му е да прецени дали процедурата и начина, по който са били снети тези показания, е била справедлива. Анонимните свидетели по дефиниция не се разпитват присъствено за страните по делото в съдебната му фаза. За обвинението обаче такъв свидетел не е свършено анонимен още от досъдебния процес. При него се пазят данните за самоличността му и той е, който следва да ги предостави на съда. В нито един от етапите на производството обвиняемият и неговият защитник нямат достъп до този свидетел и не могат да го разпитват пряко. Те имат право да му задават писмени въпроси, но характерът и техният обхват са значително ограничени поради запазената в тайна самоличност. Така страната е лишена от възможността да доказва неговата предубеденост, враждебност или ненадеждност. Именно поради факта, че такива показания не са събрани в състезателна съдебна процедура, те трябва да се ползват особено прецизно и не могат да бъдат единственото доказателствено средство за виновността на дееца /чл. 99 А от НПК/. В противен случай сериозно се накърняват правата на защитата, което е несъвместимо с идеята за справедливо правораздаване в едно демократично общество.

Практиката на Европейския съд по този въпрос е едновременно ясна, но и изтънчена и може да се обобщи както следва. Ако не е съществувала “адекватна и подходяща възможност” за обвиняемия да задава въпроси на свидетеля, присъдата не може да се основава изцяло или главно на показанията му. Практиката като че ли не оставя много място за изключения от това правило. Използването като доказателство на показания, дадени в досъдебната фаза от лице, което след това в съответствие с националния закон откаже да даде показания пред съда, само по себе си не е несъвместимо с Конвенцията. Тези показания обаче могат да доведат до присъда само при условие, че съществуват други доказателства, които ги подкрепят (решението *Unterpertinger* от 24 ноември 1986 г.). Същото важи за показания на свидетел, който е изчезнал и не може да бъде призован да се яви пред съда (решението *Artner* от 28 август 1992 г.).

Същият подход е отразен в практиката, разработена от Съда, относно допустимостта на анонимните свидетели. В решението *Kostovski* от 20 ноември 1989 г., както и в решението *Windisch* от 27 септември 1990 г., Съдът е постановил, че липсата на пряка конфронтация със свидетеля не може да се поправи от възможността въпросите да се задават в писмена форма. Узnavането на самоличността на свидетелите е от решаващо значение, за възможността на защитата да оспори техните показания:

“Ако защитата няма представа за самоличността на лицето, което иска да разпита, тя може да бъде лишена точно от тези особености, които позволяват да се установи, че това лице е предубедено, враждебно настроено или че не може да бъде кредитирано. Свидетелските показания или други уличаващи изявления могат да бъдат съставени преднамерено като неверни, или да се просто погрешни, и защитата едва ли ще може да извади това на светло, ако ѝ липсва информацията,

позволяваща надеждността на автора им да се подложи на проверка или да се хвърли съмнение върху годността му да бъде кредитиран. Очевидни са опасностите, които подобна ситуация крие.”

Съдът е възприел в известна степен по-различна отправна точка в решението Doorson от 26 март 1996 г., според което следва да има баланс между интересите на защитата и интересите на свидетелите или жертвите, призвани да дават показания. По-нататък Съдът е взел под внимание обстоятелствата по делото и е заключил, че причините за анонимността на някои свидетели са относими [към случая] и достатъчни. Накрая Съдът е посочил, че спънките пред защитата са били задоволително неутрализирани чрез процедурите, следвани от съдебните власти. Съдът е основал този извод на няколко факта. Свидетелите са били разпитвани от съдия-следовател, който е познавал самоличността им; благодарение на неговия доклад националният съд е могъл да направи изводи за надеждността на свидетелите; на защитника е била дадена възможност да им задава въпроси, с изключение на такива относно тяхната самоличност.

Проблемен е въпросът доколко фигурата на анонимния свидетел, която е нова за българския наказателен процес /създадена със ЗИД НПК –ДВ бр. 64/97г./, се съвместява с изискването за справедливост на процеса, основни проявления на който са устността и равните права и възможности на страните. Уредбата на разпита на “анонимния свидетел” – чл.141 от НПК /стар чл. 97 А от НПК/ сочи на това, че българският законодател е предвидил с оглед спецификата на института редица процедурни гаранции, които могат да се считат за достатъчни с оглед практиката на ЕС. Предоставянето на копие от протокола за разпит на анонимен свидетел на обвиняемия и неговата защита е оптималната възможност, която гарантира спазването на чл. 6 пар.3 б. Д от Конвенцията - правото на обвиняемия и защитника му да участват в разпита на свидетеля. Основният недостатък на тази процедура е, че обвиняемият и защитникът му не участват по време на разпита, а след това. Те са в неравностойно положение с органа на досъдебното производство, за когото самоличността не е тайна и който има непосредствен достъп до този свидетел. Оттук произтичат и другите негативни последици - невъзможност да се оспорва годността на лицето да свидетелства, неговата непредубеденост, лична заинтересованост, както и обективната невъзможност за провеждане на очни ставки между този свидетел и обвиняемия или друг свидетел. Недостатъците, констатирани от ЕС по делата [Костовски /20.11.1989/](#), [Уиндиш /27.09.190/](#) и др., се проявяват и при приложението на института на анонимния свидетел у нас. При такъв разпит се накърняват равните възможности на страните да участват в събирането и проверката на доказателствата. Начинът, по който е регламентиран разпитът на анонимния свидетел в НПК, съответствува на стандартите на чл. 6 от ЕКЗПЧОС, гаранция за което е и **възможността, предвидена в чл. 123 ал.5 от НПК, защитата също да иска разпит на анонимен свидетел.** Съдът винаги трябва особено щателно да преценява необходимостта от запазване в тайна на самоличността на свидетел, тъй като колкото и акуратно да е проведен неговия разпит, той винаги ще страда от недостатъците, които ЕС констатира по всички дела с разпитан по тях анонимен свидетел.

5. б.Е - правото на подсъдимия да ползува безплатно услугите на преводач, ако не разбира и не говори езика , използван в съда. По делата на ЕС, по които е претендирано нарушение на правото по чл. 6 пар.3 б. Е от Конвенцията, ЕС е приел, че нивото на разбиране и говорене на езика , поради което би могло да възникне необходимостта от осигуряване на преводач, е специфично по всяко дело. Обвиняемият обаче или със собствени сили и умения, или с помощта на преводач трябва да може да разбере обвинението срещу него , да участва в процеса , да е наясно със случващото се в неговия ход, за да може да получи и да му се гарантира справедлив процес. Безплатната преводаческа помощ не се ограничава само до съдебните заседания, но обхваща и устен или писмен превод на всички документи или изявления по време на делото , които обвиняемият трябва да разбере. Това право се гарантира и в досъдебната фаза на процеса и изготвянето на обвинителния акт, а така също и в производството по вземане и контрол на мярката за неотклонение , което също представлява “определяне на наказателно обвинение”. По Делото Камасински ЕС е приел , че преводът не трябва да се разпростира върху всички томове , всички свидетелски показания или документи , но в същото време трябва да е такъв, че да “ позволи на лицето да разбира делото срещу него , за да се защитава най-вече като има възможност да представи пред съда своята версия на нещата”. Като орган, който трябва да гарантира реалното изпълнение на това право, съдът не изчерпва задълженията си само с назначаването на преводач. Той трябва да се увери в адекватността на превода и осъществения езиков контакт между преводач и подсъдим. Що се отнася до “безплатността” на превода , ЕС приема , че тя трябва да е пълна и да не зависи от вида на присъдата , която съдът ще постанови. Обвиняемият трябва да е освободен веднъж и завинаги от заплащане на услугите на преводача. НПК съдържа достатъчно гаранции за спазването на правото по [чл. 6 пар.3 б. Е](#) от Конвенцията. Разпоредбите на чл. 21, чл. 142 /предишни чл. 11 и чл. 90/ от НПК са безспорни и непротиворечиво прилагани на практика и са доказателство за съответствие на нашия наказателен процес в този му аспект със стандартите на ЕКЗПЧОС.

По по-особен начин стоеше при действието на стария НПК въпросът за “**безплатността**” на преводаческата услуга, получена от обвиняемия в хода на процеса. Разпоредбата на стария чл. 169 ал.2 от НПК , която възлагаше в тежест на осъдения подсъдим да заплати разноските , направени за възнаграждение на преводач, противоречеше на чл. 6 пар.3 б. Е от Конвенцията. Следва да се има предвид, че в Закона за съдебната власт този въпрос беше намерил друго разрешение. Съгласно чл. 105 от ЗСВ разноските за преводач по дела от общ характер са за сметка на съда.

Очевидно българският законодател отстрани това противоречие на вътрешното законодателство с изискването на ЕКПЧ, като в новата разпоредба на чл.189 ал.2 от НПК предвиди, че разноските за преводач на досъдебното производство са за сметка на съответния орган, а тези в съдебното производство – за сметка на съда.